

УДК 338.436:338.24](477)

В. В. Міщенко,
аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7802-3700>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.104

ПРІОРИТЕТНІСТЬ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

V. Mishchenko,
Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

PRIORITY OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Загострення продовольчих, кліматичних, соціальних, демографічно-міграційних та воєнних проблем висуває вимоги до реалізації аграрної політики з позиції пріоритетності. Необхідно забезпечувати як взаємозалежний розвиток всіх галузей АПК, та й їхню тісну координацію. Мета статті полягає в теоретичному дослідженні і формуванні концептуальних моделей пріоритетності розвитку аграрного сектору України в умовах війни. Багатофункціональний розвиток аграрного сектору наголошує на значущості та ролі аграрної галузі в економіці України. Для обґрунтування пріоритетності аграрного сектору систематизовано функціональні завдання держави на галузевому, міжгалузевому та національному рівнях. Доведено, що майже всі напрями розвитку аграрного сектора через значущість мають фінансуватися, регулюватися державою. Аграрний сектор, вирішуючи проблему зайнятості землі, паралельно вирішує питання розвитку територій та, головне, забезпечення населення країни продовольчою та промисловою сировиною. Забезпечення продовольчої безпеки має стати пріоритетним напрямом державної політики. Це стан економіки, у якому населення забезпечене доступним, якісним і безпечним харчуванням за умови економічно ефективного виробництва та раціонального розподілу. Оснащення сільського господарства високопродуктивної техніки викликає необхідність освоєння цифрових технологій. Цифрова трансформація аграрного сектора передбачає цифровість сільськогосподарського виробництва, і навіть процесів управління у сфері сільського господарства, тобто починаючи від автоматизації системи поливу, роботизованого годування та доїння та закінчуючи спрощеним документообігом, автоматизованим управлінням освітлення та клімат-контролем тощо. Для обґрунтування пріоритетності аграрного сектора пропонуються критерії пріоритетності розвитку галузі. При забезпеченні розвитку аграрного сектору варто враховувати категорію ресурсного потенціалу. Зміст категорії "ресурсний потенціал", стосовно підприємств аграрної галузі економіки, може бути визначений як наявні у суб'єкта господарювання економічні можливості (у вигляді засобів виробництва, техніки, обладнання, робочої сили, фінансів та ін.), які використовуються ним для досягнення поставлених економічних завдань (виробництва різних видів конкурентоспроможної продукції, отримання прибутку, розвитку виробництва на інноваційній основі та ін). Разом з тим, стосовно аграрної галузі економіки, в економічній літературі зміст категорії "ресурсний потенціал" обґрунтований вкрай недостатньо. Ми вважаємо, що в сучасних умовах поняттєвий апарат категорії "ресурсний потенціал" має бути доповнений такими видами, як інвестиційний, інформаційний, інноваційний потенціал. Для розвитку аграрного сектора можна виділити основні цілі державного регулювання: підвищення конкурентоспроможності агропромислової продукції та товаровиробників; забезпечення стійкого розвитку територій; формування ефективно функціонуючого ринку агропромислової продукції, сировини та продовольства; забезпечення підвищення прибутковості товаровиробників; створення сприятливого інвестиційного клімату та залучення інвестицій в аграрний сектор; підтримання паритету цін на агропромислову та промислову продукцію, що використовується в галузі.

The aggravation of food, climate, social, demographic-migration and military problems puts forward demands for the implementation of agrarian policy from the position of priority. It is necessary to ensure both the interdependent development of all branches of the agricultural industry, and their close coordination. The purpose of the article is theoretical research and the formation of conceptual models of priority development of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of war. The multifunctional development of the agricultural sector emphasizes the importance and role

of the agricultural sector in the economy of Ukraine. To substantiate the priority of the agricultural sector, the functional tasks of the state at the sectoral, inter-sectoral and national levels are systematized. It has been proven that almost all areas of agricultural sector development should be financed and regulated by the state due to their importance. The agricultural sector, solving the problem of land occupation, simultaneously solves the issue of territorial development and, most importantly, providing the country's population with food and industrial raw materials. Ensuring food security should become a priority area of state policy. This is the state of the economy, in which the population is provided with affordable, high-quality and safe food under the condition of economically efficient production and rational distribution. Equipping agriculture with high-performance equipment makes it necessary to master digital technologies. The digital transformation of the agricultural sector involves digitalization of agricultural production, and even management processes in the field of agriculture, i.e. starting with the automation of the irrigation system, robotic feeding and milking, and ending with simplified document flow, automated lighting control and climate control, etc. In order to substantiate the priority of the agricultural sector, the priority criteria for the development of the industry are proposed. When ensuring the development of the agricultural sector, the category of resource potential should be taken into account. The content of the "resource potential" category, in relation to enterprises of the agrarian sector of the economy, can be defined as the economic opportunities available to the business entity (in the form of means of production, machinery, equipment, labor force, finances, etc.), which are used by it for achievement of set economic goals (production of various types of competitive products, profit generation, development of production on an innovative basis, etc.). At the same time, in relation to the agrarian sector of the economy, the content of the "resource potential" category is extremely insufficiently substantiated in the economic literature. We believe that in modern conditions, the conceptual apparatus of the "resource potential" category should be supplemented with such types as investment, information, and innovation potential. For the development of the agricultural sector, the main goals of state regulation can be identified: increasing the competitiveness of agro-industrial products and commodity producers; ensuring sustainable development of territories; formation of an effectively functioning market of agro-industrial products, raw materials and food; ensuring increased profitability of product manufacturers; creation of a favorable investment climate and attraction of investments in the agricultural sector; maintenance of price parity for agricultural and industrial products used in the industry.

Ключові слова: аграрний сектор, державне управління, пріоритетність розвитку, війна, економіка, стійкість, продовольча безпека, ресурсний потенціал.

Key words: agrarian sector, public administration, development priority, war, economy, sustainability, food security, resource potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній українській економіці аграрний сектор набуває все більшого значення. Накопичений потенціал зростання, певні своєчасні прийняті управлінські рішення, і навіть вплив зовнішніх факторів визначили прискорений розвиток аграрної сфери. Однак поряд з цим стають все очевиднішими проблеми аграрного виробництва та збуту, без вирішення яких неможливий подальший стійкий ефективний розвиток аграрного сектору економіки. Істотним недоліком формування стратегій, механізмів, методів проведеної аграрної політики є недооцінка пріоритетності унікального багатофункціонального аграрного сектора і в цілому агропромислового комплексу перед іншими галузями економіки особливо в умовах війни. Загострення продовольчих, кліматичних, соціальних, демографічно-міграційних та воєнних проблем висуває вимоги до реалізації аграрної політики з позиції пріоритетності. Необхідно забезпечувати як взаємозалежний розвиток всіх галузей АПК, та й їхню тісну координацію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування наукових основ розвитку аграрної галузі знайшли відображення в працях українських вчених-економістів: Б.М. Данилишина, М. І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Г.Б. Іваницької, О.Л. Кашенко, М.Ф. Кропивка, Г.М. Калетніка, С.В. Козловського, А.В. Мельника, Є.В. Мішеніна, Г.Ф. Мазура, М.М. Паламарчука, С.А. Подолінського, О.В. Томчук, В.М. Трегобчука, Г.В. Черевка та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні і формуванні концептуальних моделей пріоритетності розвитку аграрного сектору України в умовах війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток аграрного сектора дозволяє реалізувати низку функцій, де домінуючою висту-

Рис. 1. Функціональні завдання держави у розвитку аграрного сектору

Джерело: [1].

пає забезпечення населення якісними продуктами харчування. Слід, ще раз наголосити, що аграрний сектор виконує такі соціально значущі функції:

— соціальна, що полягає у забезпеченні сільського населення необхідними умовами для проживання та трудової діяльності;

— демографічна, що включає відтворення населення та забезпечення галузі трудовими ресурсами;

— культурна, що забезпечує збереження сільського устрою, традицій, звичаїв;

— екологічна, що виявляється у захисті навколишнього середовища, зберіганні та утилі-

Рис. 2. Використання землі в Україні

Джерело: [4].

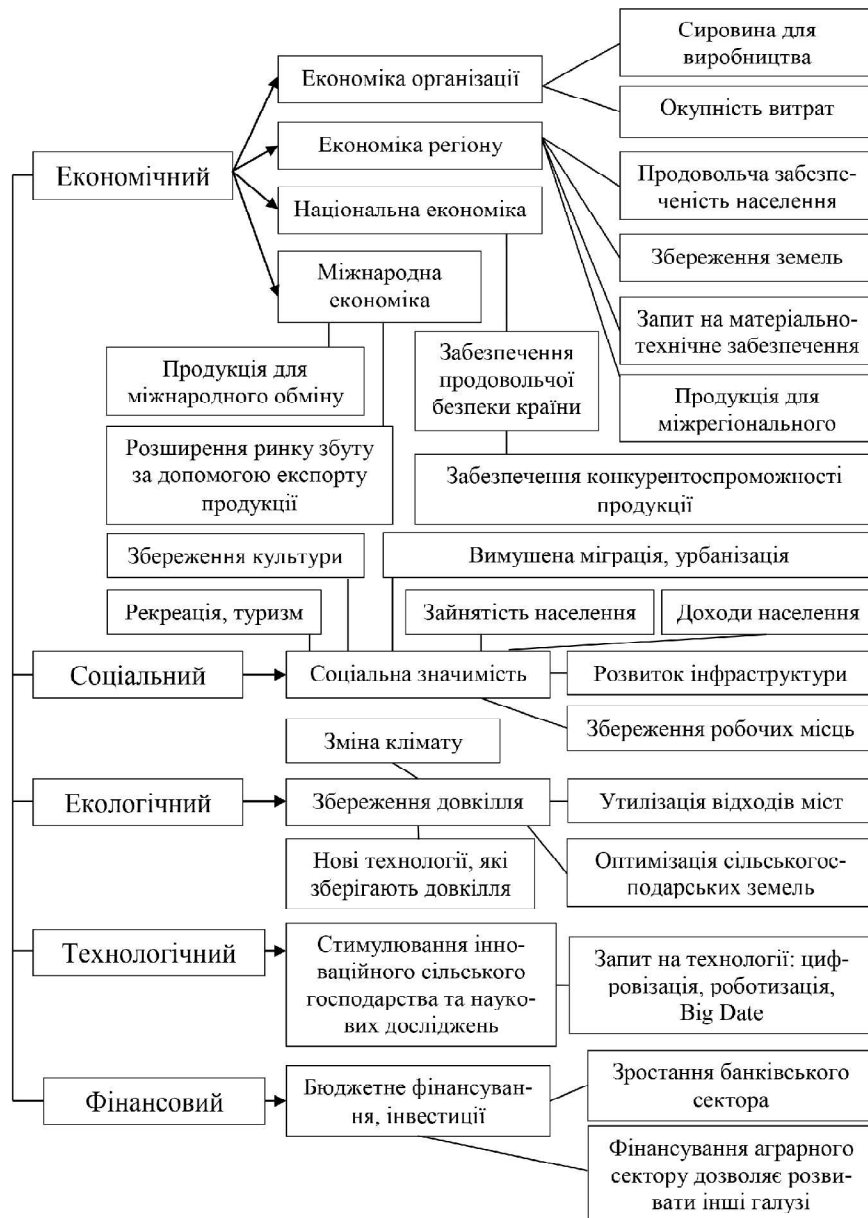

Рис. 3. Чинники пріоритетності аграрного сектору перед іншими галузями

Джерело: [5, 6].

зації відходів, розвитку безвідходного виробництва;

— рекреаційна, що полягає у розвитку туристичної інфраструктури та агротуризму.

Багатофункціональний розвиток аграрного сектору наголошує на значущості та ролі аграрної галузі в економіці України. Для обґрунтування пріоритетності аграрного сектору на рис. 1 систематизовано функціональні завдання держави на галузевому, міжгалузевому та національному рівнях.

Як видно з рис. 1 майже всі напрями розвитку аграрного сектору через значущість мають фінансуватися, регулюватися державою. І це цілком зрозуміло. Аграрний сектор, вирішую-

чи проблему зайнятості землі, паралельно вирішує питання розвитку територій та, головне, забезпечення населення країни продовольчою та промисловою сировиною.

Підвищення ефективності аграрного виробництва реалізується шляхом зростання врожайності сільськогосподарських культур та збільшення продуктивності сільськогосподарських тварин.

Залучення до обігу орних земель, що не використовуються, можливе на основі даних інвентаризаційних процесів сільськогосподарських земель, що дозволяє об'єктивно визначити та уточнити площі як використовуваних, так і не використовуваних угідь.

За даними державної служби статистики в Україні понад 60 млн га землі. Із них 42,7 млн га — понад 70% — це земля сільськогосподарського призначення. При цьому йдеться про дуже родючі ґрунти. Близько 40% с/г землі в Україні — це чорноземи. Із них більше 31 млн га — це земля у приватній власності, з якої майже 28 млн га — приватні паї. У державній та комунальній власності — понад 10 млн га [2, 3].

Вилучення земель з обороту призводить до скорочення валового збору сільськогосподарської продукції і, як наслідок, відбивається на зменшенні зайнятості населення через припинення діяльності аграрних підприємств.

Виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції можливе за умови відмови від застосування хімічних добрив та пестицидів, заміщення їх біопрепаратами, використання нових агротехнічних прийомів.

Конкурентоспроможність продукції визначається вимогами, які пред'являють покупці товару, а саме: ціна, якість, упаковка, розфасовка, свіжість продукту, смак. Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції підвищується на основі поліпшення не тільки якісних характеристик товару, а й якості виробничих ресурсів: трудових, матеріальних, земельних, а також реалізації ефективних управлінських функцій, що неможливо здійснити без державної підтримки.

Поліпшення ґрунтової родючості земель на основі дотримання технологій виробництва сільськогосподарських культур, розвитку меліоративних заходів дозволяє вирішувати проблеми ерозії ґрунтів, збільшити обсяги валового збору сільськогосподарських культур.

Соціальна забезпеченість сільських жителів пов'язана з покращенням якості їх життя на основі розвитку об'єктів соціальної інфраструктури.

При формуванні трудових ресурсів необхідно створювати умови для реалізації якісного освітнього процесу в ході підготовки кваліфікованих кадрів для аграрного сектору.

Формування експортно-орієнтованого аграрного виробництва реалізується на основі забезпечення міжрегіональних логістичних ланцюжків для спрощення транспортування продовольчих товарів, сприяння виходу на зарубіжні ринки, державної підтримки сертифікації української продукції.

Розвиток сільських територій сприяє створенню та розвитку інженерної, транспортної, соціальної інфраструктури, збільшення зайнятості населення. Збереження та розвиток сільського укладу сприяє передачі майбутньо-

му поколінню матеріальних та духовних цінностей, сприянню моральному вихованню молоді, зміцненню культурного потенціалу сільського населення.

Сільське господарство здійснює виробництво сировини для переробної галузі та промисловості, зокрема для харчової, легкої промисловості, пов'язаної з борошномельно-круп'яною та комбікормовою промисловістю, що є основою для забезпечення населення продовольством, одягом, взуттям, тварин — кормовою базою.

Створення актуальної технологічної платформи та інноваційної активності сприяє розвитку науково-технологічних напрямів, механізмів співфінансування, реалізації інноваційних проектів за допомогою взаємодії наукових, освітніх організацій та бізнесу в інноваційній сфері.

Забезпечення продовольчої безпеки має стати пріоритетним напрямом державної політики. Це стан економіки, у якому населення забезпечене доступним, якісним і безпечним харчуванням за умови економічно ефективного виробництва та раціонального розподілу. Оснащення сільського господарства високопродуктивної техніки викликає необхідність освоєння цифрових технологій.

Цифрова трансформація аграрного сектору передбачає цифровість сільськогосподарського виробництва, і навіть процесів управління у сфері сільського господарства, тобто починаючи від автоматизації системи поливу, роботизованого годування та доїння та закінчуючи спрощеним документообігом, автоматизованим управлінням освітлення та клімат-контролем тощо.

Для обґрунтування пріоритетності аграрного сектору пропонуються критерії пріоритетності розвитку галузі, що згруповані на рис. 3, що надають як позитивний, і негативний вплив.

При обґрунтуванні пріоритетного розвитку аграрного сектору необхідно виходити насамперед із наступних факторів.

1. Залежність сільського господарства від ще не керованих природних факторів — клімату (погодних умов), зокрема, недостатня сума активних температур, кількість опадів, безперервна вітрова і водна ерозія.

Природні чинники впливають на спеціалізацію та розміщення сільськогосподарського виробництва. Тому, маючи інформацію про кліматичні умови того чи іншого регіону можна знизити їх вплив на сільськогосподарську діяльність. Для деяких видів рослин у процесі вирощування потрібні умови у вигляді певної суми позитивних температур.

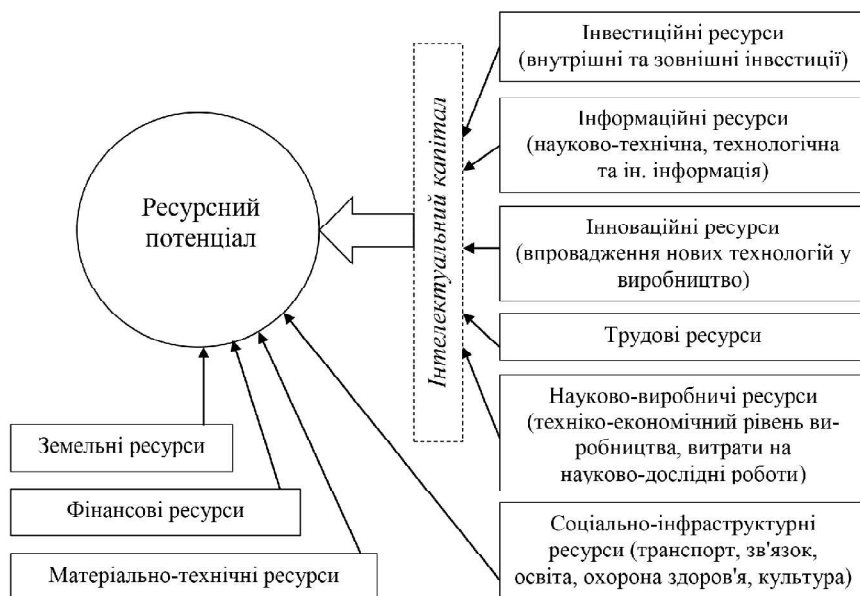

Рис. 4. Ресурсний потенціал аграрного сектору економіки та його складові

Джерело: [10, 11, 12].

При цьому важливо знати, які сільськогосподарські рослини більш стійкі до холоду (наприклад, цукрові буряки, кукурудза), а які — більш чутливі (наприклад, картопля, пшениця). Негативний вплив клімату виявляється у зниженні врожайності сільськогосподарських культур, погіршенні якості продукції.

2. Сезонність сільськогосподарського виробництва, що виражається в розбіжності виробничого часу і річного робочого періоду. В інших галузях, наприклад, у промисловості, виробничий процес здійснюється цілий рік, відповідно, виручка від реалізації продукції надходить постійно. У галузі рослинництва, де процес вирощування культур безпосередньо залежить від природно-кліматичних умов, виручка за реалізацію продукції йде нерівномірно. Так, озимі культури засіваються в одному звітному році, а продукцію і виручку можна отримати не раніше середини наступного звітного періоду. Сезонний характер виробництва обумовлює циклічний розвиток сільськогосподарства, нерівномірність реалізації продукції, надходження фінансових результатів. Як результат, виникає проблема між фінансовими потоками і грошовими потребами для забезпечення безперервності виробництва сільськогосподарської продукції. Порушуються терміни надходження грошових коштів та виплати за зобов'язаннями, що призводить до неплатоспроможності та закредитованості сільгоспвиробника.

Саме тому розвиток сільського господар-

ства більшою мірою потребує ефективної інноваційної діяльності та бюджетного фінансування не за принципом залишкового механізму, а цілеспрямованого виділення коштів по рядку сільського господарства.

3. Взаємодія сільського господарства з біологічними об'єктами, які мають специфічні умови вирощування, годівлі, утримання. Види рослин, сорти посадкового матеріалу, породи сільськогосподарських тварин, види кормів впливають на врожайність культур, і навіть продуктивність тварин.

4. Наявність головного чинника виробництва у сільському господарстві — землі, яку неможливо перенести, штучно створити у великих масштабах. Галузь рослинництва безпосередньо залежить від наявності земельного потенціалу, де вирощуються сільськогосподарські культури. Галузь тваринництва отримує корми, які вирощують переважно під час використання землі.

Функціонування аграрного сектору за умов сучасних ринкових відносин має суттєві особливості та специфіку. В аграрному секторі економіки дуже низький рівень еластичності попиту та пропозиції щодо ціни, яскраво виражені сезонні коливання обсягів виробництва, що зумовлюють диспаритет цін на продукцію АПК, залежність від природно-кліматичних умов. Сукупність цих чинників формує певні ризики розвитку галузі.

При забезпеченні розвитку аграрного сектору варто враховувати категорію ресурсного потенціалу. Зміст категорії "ресурсний потен-

ціал", стосовно підприємств аграрної галузі економіки, може бути визначений як наявність у суб'єкта господарювання економічні можливості (у вигляді засобів виробництва, техніки, обладнання, робочої сили, фінансів та ін.), які використовуються ним для досягнення поставлених економічних завдань (виробництва різних видів конкурентоспроможної продукції, отримання прибутку, розвитку виробництва на інноваційній основі та ін.).

В економічній літературі класифікація ресурсного потенціалу представлена за різними критеріями J.-B. Say [7] виділив три основних фактори виробництва: працю, капітал та землю. J. Schumpeter [8] запропонував як фактор виробництва розглядати ще один — підприємницькі здібності, що являють собою особливий вид ресурсів, який дозволяє найбільш ефективно використовувати всі інші ресурси: працю, капітал та землю. Таким чином, у сучасному трактуванні елементів ресурсного потенціалу виділено чотири види ресурсів: земля, праця, капітал та підприємницькі здібності.

Американськими економістами P. Samuelson та W. Nordhaus [9] виділено чотири фактори, що становлять ресурсний потенціал: природні ресурси, людські ресурси, капітал і технології. З метою проведення кількісної оцінки ресурсного потенціалу існує інша його класифікація, яка складається з матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.

Разом з тим, стосовно аграрної галузі економіки, в економічній літературі зміст категорії "ресурсний потенціал" обґрунтований вкрай недостатньо. Ми вважаємо, що в сучасних умовах поняттєвий апарат категорії "ресурсний потенціал" має бути доповнений такими видами, як інвестиційний, інформаційний, інноваційний потенціал.

У цьому дослідженні, щодо сучасних особливостей формування та розвитку аграрної галузі, під ресурсним потенціалом нами розуміється вся сукупність ресурсів, що є у розпорядженні підприємства, ресурсів які залучені у виробничий процес і господарський оборот із єдиною метою досягнення конкретних цілей економічного розвитку. Ми виходимо з того, що в структурованому вигляді ресурсний потенціал підприємств аграрної галузі є сукупністю наступних видів ресурсів: природних, трудових, матеріально-технічних, інвестиційних, інформаційних, інноваційних, науково-виробничих, соціально-інфраструктурних (див. рис. 4).

Формування та розвитку кожного елемента ресурсного потенціалу відбувається під впливом як зовнішніх, і внутрішніх чинників.

Відмінною особливістю аграрної галузі економіки є наявність земельних ресурсів, що виступають як основний засіб виробництва. Однією з головних завдань збереження та розвитку земельних ресурсів є поліпшення використання земельних угідь, збереження родючості ґрунтів, залучення в обіг земель, що вибули з сільськогосподарського обороту та не використовуються за призначенням.

Формування трудових ресурсів підприємств аграрної галузі перебуває під впливом загальної демографічної ситуації, внутрішньої та зовнішньої міграції населення, рівня освіти та кваліфікації працівників [13].

Важливим показником розвитку аграрного сектора є рівень інтелектуального капіталу [14], який використовується в процесі аграрного виробництва. Слід також зазначити, що можливість використання технологій штучного інтелекту як елемента підвищення інтелектуальних технологій є найперспективнішим напрямом розвитку науково-дослідних та конструкторських робіт та технологій у даній сфері.

Сучасний стан матеріально-технічних ресурсів підприємств аграрної галузі характеризується високим ступенем зносу основних фондів, техніки та обладнання.

Фінансові ресурси покликані забезпечити суб'єкти господарювання засобами для організації їх господарської діяльності. Більшість підприємств аграрної галузі відчуває дефіцит фінансових ресурсів, що викликає необхідність пошуку нових підходів до їх формування та використання. Підвищення ефективності використання фінансових ресурсів досягається шляхом раціонального використання внутрішніх фінансових ресурсів (прибутку, коштів різних фондів підприємства та ін.), зниження фінансових ризиків, проведення внутрішньої фінансової політики, спрямованої на зниження "закредитованості", що призводить до того, що підприємства мають відразу кілька боргових зобов'язань розрахунки за якими утруднені, а також орієнтації основний діяльності для досягнення конкретних, чітко визначених цілей.

Для розвитку аграрного сектора можна виділити основні цілі державного регулювання: підвищення конкурентоспроможності агропромислової продукції та товаровиробників; забезпечення стійкого розвитку територій; формування ефективно функціонуючого ринку агропромислової продукції, сировини та продовольства; забезпечення підвищення прибутковості товаровиробників; створення спри-

ятливого інвестиційного клімату та залучення інвестицій в аграрний сектор; підтримання паритету цін на агропромислову та промислову продукцію, що використовується в галузі.

У межах перелічених вище завдань не наведено механізмів їх реалізації. Однак, як показує практика, обсяг фактично виділених коштів з державного бюджету [15], які спрямовані на реалізацію цих заходів, завжди значною мірою нижче запланованого. Державна підтримка аграрної галузі потребує підвищення та збільшення ефективності, зокрема потрібне посилення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів на кожному етапі їх виконання [16, 17].

На наш погляд, державне регулювання економічних відносин в аграрному секторі має включати:

- внесення кардинальних змін до діючих систем управління, зокрема особливу увагу необхідно приділити індикативному плануванню, основу якого становить наукове обґрунтування майбутніх тенденцій соціально-економічного та науково-технічного розвитку на тривалий період часу;

- застосування декількох методів прогнозування та оцінки обсягів виробництва сировини та продовольства;

- оцінку ефективності використання ресурсів у процесі виробництва.

Також необхідним заходом є вироблення стратегічних концепцій щодо розвитку та використання обмежених ресурсів аграрного сектора, до яких відносять земельні, трудові та фінансові ресурси. Ці спільні заходи ставлять за мету досягнення двох базових цілей розвитку аграрного сектора: по-перше, сформувати стійку виробничу структуру підприємств АПК; по-друге, забезпечити зростання рівня рентабельності виробленої продукції.

ВИСНОВОК

Досліджуючи питання управління аграрним сектором, його механізмів та підходів в умовах трансформаційних змін необхідність переходу до нової парадигми розвитку аграрного сектора є очевидною. Висока залежність аграрного сектора від природно-кліматичних умов ставить додаткові умови для забезпечення його розвитку, особливо в умовах війни в Україні. Тому механізми державного впливу на економіку аграрного сектора повинні бути ефективними, перетворюючи аграрний сектор на пріоритетну галузь, яка повинна щорічно виконувати свою основну функцію щодо забезпечення продовольчої безпеки країни.

У трансформаційних умовах, при вивченні сучасних особливостей формування та розвитку аграрної галузі, під ресурсним потенціалом розуміється вся сукупність ресурсів, що є у розпорядженні підприємства і залучених у виробничий процес та господарський оборот із досягнення конкретних цілей економічного розвитку. Ми виходимо з того, що у структурованому вигляді ресурсний потенціал підприємств аграрної галузі є сукупністю наступних видів ресурсів: природних, трудових, матеріально-технічних, інвестиційних, інформаційних, інноваційних, науково-виробничих, соціально-інфраструктурних.

Література:

1. Козловський С. В., Мазур Г. Ф., Козловський В. О., Жураківський Є. С. Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій. Монографія: Вінниця: Твори. 2019. 272 с.

2. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

3. Зануда А. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює. BBC News Україна. 11.11.2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336>

4. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/>

5. Sheldon, I. M. (2017). The competitiveness of agricultural product and input markets: a review and synthesis of recent research. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, vol. 49 (1). URL: <https://doi.org/10.1017/aae.2016.29>

6. Harris, G., Stone, K. T., Mayeshiba, T., Compton, P., Farrington, P. (2014). Transitioning from teaching lean tools to teaching lean transformation. *Journal of Enterprise Transformation*, vol. 4 (3), pp. 191—204.

7. Say, J.-B. (2019). Jean-Baptiste Say and Political Economy. Taylor & Francis. 280 p.

8. Schumpeter, Joseph A., Opie, Redvers (1983). The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle. New Brunswick, New Jersey: Transaction Books. Translated from the 1911 original German, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*.

9. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (2001). *Economics*. McGraw-Hill. 792 p.

10. Козловський С. В. Забезпечення стійкості та розвитку сучасних економічних систем. Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД". 2017. 554 с.

11. Синегуб П. С., Козловський С. В. Управління інтелектуальним капіталом бізнес-

спільноти в умовах цифрової трансформації. Вінниця: ТВОРИ, 2024. 212 с.

12. Martin-de-Castro, G. (2011). Towards an intellectual capital-based view of the firm: origins and nature. *Journal of Business and Ethics*, vol. 98 (4), pp. 649—662.

13. Kozlovskiy, S., Kulinich, T., Vechirko, I., Lavrov, R., Zayukov, I., Mazur, H. (2024). Relationship between net migration and economic development of European countries: Empirical conclusions. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 22 (1), pp. 605—618.

14. Козловський С. В., Синегуб П. С. Парадигма управління інтелектуальним капіталом в умовах дигіталізації сучасної економіки. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 85—93. URL: <http://dx.doi.org/10.32702/2306-6806.2022.2.85>

15. Державна підтримка аграріїв у 2023—2024 рока (2023). URL: <https://nyzhnosyrovatska.rada.today/2023/11/10/7286/>

16. Kozlovskiy, S., Grynyuk, R., Baidala, V., Burdiak, V., Bakun, Y. (2019). Economic security management of Ukraine in conditions of European integration. *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 15. № 3, pp. 137—153.

17. Мазур Г. Ф., Козловський А. В. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 8. С. 12—18.

References:

1. Kozlovskiy, S.V. Mazur, H.F. Kozlovskiy, V.O. and Zhurakivskiy, Ye.S. (2019), *Ekonomiczna bezpeka ahrarnoi haluzi Ukrainy v umovakh instytutitsijnykh transformatsij* [Economic security of the agricultural industry of Ukraine in the conditions of institutional transformations], Tvory, Vinnytsia, Ukraine.

2. State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Sept 2024).

3. Zanuda, A. (2019), "Land of Ukraine: how much of it, who owns it and who works on it", available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336> (Accessed 05 Sept 2024).

4. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2024), available at: <https://land.gov.ua/> (Accessed 05 Sept 2024).

5. Sheldon, I.M. (2017), "The competitiveness of agricultural product and input markets: a review and synthesis of recent research", *Journal of Agricultural and Applied Economics*, vol. 49 (1). <https://doi.org/10.1017/aae.2016.29>

6. Harris, G. Stone, K.T. Mayeshiba, T. Compton, P. and Farrington, P. (2014), "Transitioning from teaching lean tools to teaching lean

transformation", *Journal of Enterprise Transformation*, vol. 4 (3), pp. 191—204.

7. Say, J.-B. (2019), *Jean-Baptiste Say and Political Economy*, Taylor & Francis, Milton Park, UK.

8. Schumpeter, J.A. and Opie, R. (1983), *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*, Translated from the 1911 original German, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, Transaction Books, New Brunswick, New Jersey, USA.

9. Samuelson, P.A. and Nordhaus, W.D. (2001), *Economics*, McGraw-Hill, NY, USA.

10. Kozlovskiy, S.V. (2017), *Zabezpechennia stijkosti ta rozvytku suchasnykh eko-nomicnykh system* [Ensuring stability and development of modern economic systems], TOV "Nilan-LTD", Vinnytsia, Ukraine.

11. Syniehub, P.S. and Kozlovskiy, S.V. (2024), *Upravlinnia intelektual'nym kapitalom biznes-spil'noty v umovakh tsyfrovoy transformatsii* [Management of the intellectual capital of the business community in the conditions of digital transformation], TVORY, Vinnytsia, Ukraine.

12. Martin-de-Castro, G. (2011), "Towards an intellectual capital-based view of the firm: origins and nature", *Journal of Business and Ethics*, vol. 98 (4), pp. 649—662.

13. Kozlovskiy, S. Kulinich, T. Vechirko, I. Lavrov, R. Zayukov, I. and Mazur, H. (2024), "Relationship between net migration and economic development of European countries: Empirical conclusions", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 22 (1), pp. 605—618.

14. Kozlovskiy, S. and Syniehub, P. (2022), "Paradigm of intellectual capital management in the conditions of digitalization of the modern economy", *Ekonomicna ta derzhava*, vol. 2, pp. 85—93. <http://dx.doi.org/10.32702/2306-6806.-2022.2.85>

15. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023), "State support for farmers in 2023—2024", available at: <https://nyzhnosyrovatska.rada.today/2023/11/10/7286/> (Accessed 05 Sept 2024).

16. Kozlovskiy, S. Grynyuk, R. Baidala, V. Burdiak, V. and Bakun, Y. (2019), "Economic security management of Ukraine in conditions of European integration", *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 15, no. 3, pp. 137—153.

17. Mazur, G. and Kozlovskiy, A. (2017), "Modern events of promoting agricultural production in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 8, pp. 12—18.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.